

Pavle Blaznik

FREISINŠKA ŽUPANIJA DOVJE

Gorenjski kot ob zgornji Savi Dolinki je predstavljal prav dolgo časa izrazito staro gozdno pokrajino, ki je bila skoro brez zveze z ostalim svetom. To ozemlje je bilo vse do 14. stol. tako rekoč nenaseljeno. Do krčenja obsežnih gozdov je prišlo šele proti sredini 14. stol., kar je po vsej priliki v zvezi z razvojem rudarstva. Sredi tega prostranega nenaseljenega predela se je pa razmeroma zgodaj pojavilo naselje D o v j e, ki je bilo skozi stoletja povsem osamljeno.¹

Najstarejše vesti o Dovjem potekajo iz prve polovice 11. stoletja. Takrat se je zasedla na tem ozemlju freisinška škofija, ki je pridobila nekaj desetletij prej obsežno teritorialno sklenjeno loško gospodstvo. V tej zvezi se omenjata tedaj kar dve daritvi. L. 1033 je podelil freisinškemu škofu del dovške posesti cesar Konrad II.² Drug del dovškega ozemlja je bil tedaj v lasti južnonemške rodbine Ebersberg, katere člani so bili v prvi polovici 11. stoletja upravitelji Kranjske.³ To posest je daroval grof Adalberon v roke Odaskalka, odvetnika freisinške cerkve, v dobi med 1029 in 1045.⁴ Malo kasneje je skušala najti oporišče na dovškem ozemlju tudi briksenška škofija, ki je prav tedaj utrjevala svoje blejsko gospodstvo. Med ok. 1085 in 1090 ji je namreč podelila neka Niucot, vdova po Alberiku, obsežnejši travnik na Dovjem.⁵ Vendar je freisinškemu škofu uspelo, da je ustvaril tod teritorialno sklenjeno posest, ki jo je povezal v enotno dovško županijo in jo upravno priključil razmeroma precej oddaljenemu loškemu gospodstvu.

Dovško ozemlje je bilo pa še dolgo zelo skromno poseljeno. Dobrih sto let po obeh darovnicah omenja Noticia bonorum (ok. 1160) na Dovjem vsega komaj štiri hube.⁶ Prava kolonizacija je zajela to področje šele v

¹ L. Hauptmann, Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, I, 4, 1929, str. 454/5; M. Kos, Creine Mons-Krainberg-Kranjska gora, staro ime za Karavanke, Geogr. Vestnik 1928, str. 117; L. Hauptmann, Razvoj družabnih razmer v radovljiškem kotu do krize petnajstega stoletja, Zgod. Časopis VI-VII, 1952-53, str. 270.

² Fr. Schumi, Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain, I, št. 164, str. 146.

³ M. Kos, Zgodovina Slovencev, 1955, str. 178.

⁴ Fr. Kos, Gradivo, III, št. 85, str. 55.

⁵ Fr. Kos, Gradivo, III, št. 371, str. 216.

⁶ J. Zahn, Fontes rerum Austriacarum II (= Fra), 36, str. 13.

naslednjih sto letih, kakor kaže urbar iz 1291, ki omenja v tem predelu le eno krajevno ime — Dovje, kjer je bil vsaj že 1286 sedež samostojne županije.⁷ Kot je razvidno iz podatkov obeh urbarjev 1291 in 1318, je bila prav tedaj kolonizacija dovškega ozemlja v polnem razmahu. V skladu z urbarialnimi zapisi je bilo 1291 na Dovjem (in officio et villa Lengenuelt) v celoti vsega 28 hub; ena od teh je bila opuščena, ena je pa pripadala cerkvi. Iz rekonstrukcije je razvidno, da je treba vse te hube zares lokalizirati na Dovje, kjer je ležalo po podatkih obeh urbarjev iz 1630 in 1755 vsega 27 freisinških hub, medtem ko je bila ena huba v posesti ondote cerkve.⁸ V sosednjo Mojstrano je pa treba staviti onih pet hub, za katere navaja urbar iz 1318, da so bile na novo ustanovljene 1317. Ker izkazuje Mojstrana tudi kasneje vedno le po pet gruntov, je na dlani, da so bili postavljeni temelji kmetskemu delu naselja, prav 1317.⁹

Po 1318 je prišlo na tleh dovške županije le do malenkostnega gruntarskega prirastka. Urbar iz 1501 omenja tod poleg cerkvene kmetije še vsega 31 celih hub in pa štiri polovične, ki jih v podrobnem ne lokalizira. Vsi kasnejši viri navajajo mimo cerkvene kmetije 34 hub.¹⁰ Po stanju 1630 in 1755 jih je ležalo od teh 27 na Dovjem, 5 v Mojstrani, 1 je lokalizirana na Belco, 1 pa na grunt Sedučnik pri Dovjem (1630 V Sedlizach). Polovične hube iz 1501 je treba po vsej priliki iskati na Dovjem. Tod namreč navaja urbar 1630 pri sumarnem naštevanju samo cele hube, medtem ko pripominja pri podrobnem obravnavanju, da gre pri dveh primerih le za pol hube. Za to lokalizacijo govori tudi primerjava priimkov v urbarjih 1501 in 1630, ki kaže na to, da sta oba vira vsaj v začetku upoštevala isti vrstni red (2. ime 1501 Skrabule — 1630 Tscherowula; 7. ime Haintzl-Spella Hanizelin; 8. ime Golobitz-Gollob; 11. ime Lach-Lachitsch; 12. ime Mesner-Meßnertschitschin). Ker so 1501 omenjene polovične hube takoj v začetku županije, jih je tudi glede na isti vrstni red priimkov staviti na Dovje, ki ga vsi urbarji sicer imenujejo na prvem mestu. Še bolj prepričljiva je pa primerjava domačih imen iz 1827 z urbarialnimi priimki iz 1501, ki se krijejo na Dovjem kar v 13 primerih. Značilno je, da sta imela 1827 najmanj prvotnega polja Peternej, p. d. Skreble (2,4 oralov) in Berce, p. d. Pehtovt (2,8 oralov). Posestvi sta očitno istovetni z onima polovičnima hubama iz 1501, ki sta ju tedaj obdelovala podložnika Janez Skrabule in Peter Perchtold. Pri upoštevanju teh dejstev je zrastle kmetija Sedučnik in tista na Belci med 1318 in 1501. Gruntarska kolonizacija je bila torej zaključena vsaj do 1501.

⁷ Fra 31, št. 395, str. 431; Fra 36, str. 225.

⁸ Urbar 1630, str. 285 dalje (last akademika univ. prof. dr. M. Kosa); 1755 Rectificirte Dominical Acten (= RDA), fasc. 2/II, št. 43. (Kolikor ne navajam drugače, so citirane arhivalije v varstvu Državnega arhiva Slovenije v Ljubljani). Cerkev je torej stala na Dovjem že 1291, čeprav govori listina iz 1362 o novih cerkvah na Dovjem in v Kranjski gori, ki sta spadali pod radovljiško župnijo in sta dobili tedaj svoja vikarja — Schumi, Archiv f. Heimatkunde I., št. 7, str. 12.

⁹ Fra 36, str. 226; urbar 1630; RDA, fasc. 2/II, št. 43.

¹⁰ 1590 — Fr. Kos, Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja, 1894 (= Don.), št. 55, str. 54; 1630 — urbar, str. 287—292; 1755 — RDA, fasc. 2/II, št. 43.

Kmetijo, ki se omenja le 1501 in je v kasnejših urbarjih več ne srečamo, je treba mogoče iskati na Belci, kjer naletimo ob gruntu na nekaj kajž, med katerimi je ena razmeroma precej močna z zaokroženo posestjo, v kateri je bilo 1827 za 4 orale njiv.

Dovško ozemlje pa ni vabilo k naselitvi samo kmeta. Zelo zgodaj se je namreč to začelo razvijati tudi *železarstvo*, na kar kaže težka in gosta žlindra, ki so jo našli na mestu cementarne, in pa staro nahajališče rude v Požarju nasproti Cmiri; železo so domačini prodajali v Italijo.¹¹ Razvijajoče se železarstvo je omogočalo obstoj sloju, ki ni bil prvenstveno vezan na grudo. Tako naletimo v urbarju 1291 na štiri praznike (praeznich), ki so plačevali zemljiškemu gospodstvu v razliko z ostalimi podložniki le v železu;¹² lokalizirati jih je treba v Mojstrano. Dajatev mojstranskih praznikov in pa rekonstrukcija kmetij jasno kaže, da mojstranski prazniki niso bili kmetijski podložniki. V njih moramo marveč gledati fužinarski element, ki se ni bavil z železarstvom samo mimogrede. Saj je to doba, ko se je tudi drugje po Gorenjskem začelo modernizirati zaostalo domače fužinarstvo. Ljudska tradicija, ki stavlja mojstranske fužine v zvezo s sv. Hemo, kaže na to, da so bili ondotni fužinarji po poreklu Korošci. Ti so začeli postavljati fužine na »volka«, ki so izpodrinile stare primitivne kmetijske peči. Do naprednejšega fužinarstva je pa prišlo v začetku 16. stoletja s prihodom Italijanov iz Brescie, ki so uvajali tod svoj način topljenja.¹³ V Mojstrani je tedaj zrastle podjetje, ki je v glavnem predelovalo v jeklo gradivo iz Save. Fužinarska posest v Mojstrani je bila večinoma združena z ono v Plavžu pri Jesenicah. Tod so se vrstili najrazličnejši lastniki, med katerimi je bilo kaj malo domačinov. V vrsti teh je bil n. pr. dovški župan Mihael Müller, ki je bil 1571 v družbi Andreja Perkozina solastnik fužine.¹⁴ Potomec zadnjega je bil očitno Jožef Prekotschin, ki je imel 1630 v posesti na novo postavljeno majhno fužino v Mojstrani (urbar 1630, str. 298). — Proti koncu 16. stoletja (1593) je imel fužine na Jesenicah in v Mojstrani v rokah Andrej Alexander, mestni svetovalec iz Ljubljane.¹⁵ V 17. stoletju se omenja v tej zvezi rodbina Wuzelini¹⁶, ki je imela v Mojstrani tudi žago (1630, str. 298), dalje Regina pl. Eggenberg vnd Ernhausen (1623), pl. Babta Bernardini¹⁷ in pa Locatelli, ki so bili tod gospodarji vsaj 1687—1752, ko je Janez Locatelli prodal fužine Michelangelu Zoisu.¹⁸ Leta 1775 je prodal Žiga Zois podjetje, ki je sestojalo iz treh kladiv, Valentinu Ruardu. V rokah te rodbine (Leopold † 1834, Viktor) so ostale mojstranske fužine vse do

¹¹ A. Müllner., Geschichte des Eisens in Inner Österreich von der Urzeit bis zum Anfange des XIX Jh., I, 1908, str. 25, 435, 463.

¹² Bayer. Hauptstaatsarchiv, München (= HM), Freising Hochstift 541, p. 45.

¹³ A. Müllner. o. d., str. 200 sl., 268; L. Hauptmann, Razvoj družabnih razmer, o. d., str. 280, 282.

¹⁴ A. Müllner, o. d., str. 463, 435, 476.

¹⁵ A. Müllner, o. d., str. 384.

¹⁶ 1616, A. Müllner, o. d., str. 160.

¹⁷ 1623, A. Müllner, o. d., str. 441; 1648, Kreisamts-Akten II. Waldstreitigkeiten (= Kr. A.).

¹⁸ A. Müllner, o. d., str. 176, 438, 442, 443, 444.

propada.¹⁹ L. 1880 so bile le še 19 tednov v obratu.²⁰ Do končne likvidacije fužin je prišlo najkasneje 1887/8.²¹

Fužinarstvo je privabljal prebivalstvo, ki se je deloma stalno naseljevalo in krepilo vrste na novo se porajajočega kajžarstva. Na tleh dovške županije srečamo kajžarje že v računskih knjigah od 1437 dalje; tega leta je prejelo od njih loško gospostvo dajatev v skupnem znesku 100 β.^{21a} Toda podrobneje se bavijo s kajžarji šele urbarji od začetka 16. stoletja dalje. Urbar iz 1501 jih našteje na celotnem dovškem ozemlju vsega 12. Med temi imata dva značilen priimek Smid. V primeri z ostalim ozemljem loškega gospostva je število kajžarjev dokaj visoko, saj jih je n. pr. takrat štela vsa obsežna Poljanska dolina komaj osem.²² V vrstah teh loških podložnikov je iskati naslednike praznikov iz 1291 (str. 9).

Razvoj naprednejšega fužinarstva v začetku 16. stoletja kaj dobro označuje visok porast kajžarstva na dovških tleh v sledečih desetletjih. Saj je štela 1590 dovška županija kar 61 kajžarjev in 5 gostačev.²³ Podrobnejši vpogled v dovško kajžarstvo nam daje urbar iz 1630. Do takrat se je povečalo skupno število kajžarjev na 74. Medtem ko je bilo razmerje gruntarjev in kajžarjev na ruralnem Dovjem, kjer je bil sedež samostojne župnije od 1491 dalje,²⁴ 1:1, je znašalo v fužinarski Mojstrani 1:8. V sledečih stoletjih se je razvoj kajžarstva domala zaustavil. Na Dovjem je ostalo kajžarstvo vse do 1827 številčno povsem stabilno, medtem ko je v Mojstrani le polagoma naraščalo.

Razmeroma dokaj močan je bil sredi 18. stol. gostaški živelj. Medtem ko je bilo tod 1590 komaj 5 gostačev, je narastlo njih število do srede 18. stol. na 52; od teh jih je bilo 23 na Dovjem, 29 pa v Mojstrani. Stanovali so tako pri gruntarjih kot pri kajžarjih.²⁵

Kajžarski in gostaški živelj je bil torej ne le relativno, ampak tudi absolutno najjačji v ruralno neznatni Mojstrani, kjer si je iskal vaški proletariat zaslužka pri fužinarstvu. Sicer so si pa kajžarji in deloma tudi gostači omogočali preživetje tudi z obdelovanjem zemlje, ki so jo le v manjši meri pridobivali z nakupom od gruntarjev. V splošnem so namreč kultivirali svoje skromno polje na nekdanjih skupnih tleh z dovoljenjem zemljiške gosposke in pa soseske, ki so ji plačevali določen znesek. Nekateri med njimi so bili tudi poklicni obrtniki; sredi 18. stol. naletimo tod na 5 tkalcev, 4 tesarje, 4 krojače, 3 čevljarje, 2 zidarja, 1 kovača in 1 usnjarja. Zlasti pa je bilo razvito mlinarstvo. Tedaj je bilo tod kar 13 mlinov, od katerih sta bila pa samostojna le dva v Mojstrani.

Od ostalih mlinov, ki so mleli več ali manj le za domače potrebe, sta ležala samo dva pri kajžah, medtem ko so bili drugi mlini združeni

¹⁹ A. Müllner, o. d., str. 444, 447, 427, 428, 448.

²⁰ Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Laibach, 1880, str. 304.

²¹ Sporočilo znanstvenega sodelavca I. Mohoriča.

^{21a} HM, Hochstift Freising IIIa/4; No. 70, f. 7'.

²² P. Blaznik, Kolonizacija Poljanske doline, Glasnik Muz. dr. Sl., 1938, str. 55.

²³ Don., št. 55, str. 54.

²⁴ J. Lavtižar, Zgodovina župnij in zvonovi v dekaniji Radolice, 1897, str. 52.

²⁵ Bekanntnuss Tabellen (= Bek. Tab.) 2/X—XI.

Naselbina	1291	1318	1501	1590	1630	1755	1827
	hub	hub pr	h k	k k g	h k	h ¹ / ₃ h k g ml	n. h. k
Dovje	26+1op+1c	26+1op+1c	1c	1c	27+1c+29	27+1c+25+3+3c+23	27+1c+31
Belca					1 + 2	1 + 3+1	1 + 6
Sedučnik					1	1	1
Mojstrana	4pr	5 +4pr			5 +41	5 +42+4+1c+29+2	5 +60
Radovna					2	2	2
Nelokalizirano			35 +12	34 +61+5			
Skupaj	26+1op+1c+4pr	31+1op+1c+4pr	35+1c+12	34+1c+61+5	34+1c+74	34+1c+72+8+4c+52+2	34+1c+99

h = huba
 op = opušćena huba
 pr = praznik
 k = kajža
 g = gostač
 ml = samostojeći mlin
 n. h. = nasleđnik starih hub
 c = cerkven

z gruntarskimi domačijami; le eden od teh se omenja že 1501. Največ mlinov je ležalo na Mlinci (5) in ob Bistrici (3).²⁶

Celoten razvoj domačij v posameznih razdobjih ponazoruje zgornja tabela, ki je sestavljena na podlagi urbarjev, dominikalnih aktov (1755) in katastrske mape (1827); podatek za 1590 je vzet iz Doneskov (št. 55, str. 54).

Na podlagi števila domačij je možno vsaj približno določiti tudi število ondotnega prebivalstva v posameznih razdobjih. Pri iskanju količnika se moremo opreti na statistične podatke, ki jih imamo na razpolago za ozemlje dovške župnije, ki se povsem sklada z mejami nekdanje dovške župnije.²⁷ Po podatkih prvega uradnega štetja iz 1754, ki je bilo izvršeno v župnijah po posameznih vaseh in družinah, je bilo tedaj na tleh dovške župnije vsega 926 prebivalcev.²⁸ Prav tedaj (1755) je bilo na tem ozemlju v celoti 121 domačij. Na eno domačijo je prišlo torej 7,6 prebivalcev. Skoraj enak količnik (7,5) dobimo, če upoštevamo število prebivalcev 1816 in število domačij iz 1827.²⁹ Količnik se do potankosti sklada s tistim, ki sem ga izračunal za Poljansko dolino.³⁰ Upoštevajoč količnik 7,6 bi se število prebivalstva na dovškem ozemlju v preteklih stoletjih gibalo nekako takole:

1291 : 205	1630 : 828
1318 : 274	1755 : 926
1501 : 365	1816 : 1010
1590 : 730	1827 : 1018

Največji razmah je torej opaziti v razdobju 1501—1590. V kratkih desetletjih se je število domačij in s tem prebivalstva točno podvojilo, kar je vsekakor posledica fužinarskega razvoja.

Pri rekonstrukciji prvotnega gruntarskega jedra je treba seveda pustiti ob strani vse obsežne gozdne in pašniške predele, ki jih zemljiško gospodstvo ni dodeljevalo hubam. Podložniki so se smeli brezplačno oskrbovati s kurivom in stavbnim lesom z dovoljenjem zemljiškega gospoda samo na določenih mestih. Še sredi 18. stol. je bil le neznaten del gozdov oddeljen od celote in priključen posameznim hubam, sicer so pa tedaj freisinški podložniki uživali gozdove po Mežaklji, Srednji gori, Črni gori, Mlinci in Planini v mejah loškega gospodstva, izven njega so pa imeli pravico sekanja onstran Belce skupno z belopeškimi in bekštanjskimi podložniki.³¹ Podobno kot gozdove so uživali podložniki — tako gruntarji kot kajžarji — brezplačno tudi pašnike. Urbar iz 1630 omenja štiri planine: Na Planini, v Vratih, v Kotu in na Rošci; razen tega so pasli tedaj tudi po Belci (str. 286). Sredi 18. stol. so pasli v območju zgoraj označenih skupnih gozdov, razen tega pa še v Belem polju pri Hrušici. V skladu z virom tedaj pravih planin niso imeli. Na pašo so vodili le drobnico in to kvečjemu šele 14 dni pred sv. Janezom Krstnikom,

²⁶ RDA, fasc. 2/II, št. 43, 48; Bek. Tab. 2/X—XI.

²⁷ Prim. M. Miklavčič, Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave, Glas. Muz. dr. Sl., 1945, str. 30, 32.

²⁸ M. Dobovšek, O gibanju prebivalstva Kranjske in posebej radovljiške dekanije od Valvasorja do danes, Geogr. Vestnik, 1934, str. 108, 111.

²⁹ M. Dobovšek, o. d., str. 111.

³⁰ P. Blaznik, Kolonizacija Poljanske doline, o. d., str. 57.

³¹ Bek. Tab. 2/X—XI.

na kar so jo pasli na označenih mestih 7—8 tednov. Tuje živine v ta področja niso gonili.³² Posledice takega razvoja se kažejo v katastrski mapi 1827. Tedaj je namreč spadalo pod dovško gmajno kar 7141 oralov gozda in 2145 oralov pašnikov poleg 26 oralov travnikov in 0,9 oralov njiv, medtem ko je vpisanih pod mojstransko gmajno le 1,14 oralov gozda in 55 oralov pašnikov. Toda iz drugih virov je razvidno, da so dovške skupne gozdove in pašnike uživali tudi prebivalci Mojstrane (n. pr. urbar 1630). V zasebni lasti je bil 1827 le majhen odstotek te kulture.

Prav tako je treba odbiti pri rekonstrukciji travniške komplekse sredi gozdov in pašnikov ali ob njihovem robu, ki so najobsežnejši zlasti na nekdanjem spornem ozemlju zahodno od potoka Dobrčnika, čeprav so bile senožeti že 1630 v veliki meri v individualni užitni lasti. Po urbarju 1630 je pripadalo tedaj poedinim hubam večinoma za 20—30, da celo za 40 dnin (tagwerch) senožeti (str. 287—292). Odpasti morajo tudi razne njive v območju Mežaklje, Mlak, v Boričih, v Borih ob Savi itd., kar vse je bilo kultivirano precej pozno. Prav tako pa znači kasnejšo pridobitev tudi polje v območju Belce, kakor kompleks Zvonike, na Belah, Vatiš, kjer je zrastel po 1318 nov grunt in kjer so kasneje kultivirali zemljo tako dovški gruntarji kot kajžarji. Ondotno polje predstavlja podaljšek prvotnega dovškega poljskega kompleksa.

Prvotno dovško polje se je širilo le med Dovjim in Savo in sicer na prostoru, ki ga tako značilno nakazuje katastrska mapa. Polje je namreč razdeljeno na pravokotne grude, ki so v veliki meri med seboj vzporedne. Njive obdajajo pasovi travnikov na ozarah kot tudi na podolžnih stranicah.³³ Predvsem je treba ugotoviti, da ni mogoče rekonstruirati tistih štirih gruntov, ki so bili tod razviti sredi 12. stoletja. Vse kaže, da je bilo ob sistematični kolonizaciji med 1160 in 1291 njihovo polje pritegnjeno k na novo izkrčenemu ozemlju in vse skupaj kot celota porazdeljeno med podložnike. Pač pa je mogoče iz katastrske mape razbrati, da gre tod za 28 nekdanjih gruntov, ki so se pa do 1827 ohranili v zelo različnem obsegu tako glede na prvotno dodeljeno polje kot tudi glede na celotno posest. Iz katastrske mape je razvidno, da imajo poedini grunti večinoma deleže širom prvotnega polja, vendar o kaki izrazitejši sistematičnosti ne more biti govora. Posamezni nasledniki starih gruntov so imeli tedaj prvotnega polja v najrazličnejši izmeri, od 2,46 do 9,4 oralov. V podrobnem pa izkazuje kar deset posestev 6—7 oralov prvotnega polja. Na prav isti obseg naletimo tudi, če preračunamo povpreček. Vsega rekonstruiranega prvotnega polja je nekako 188 oralov; ako ga razdelimo na 28 delov, odpade torej na poedino posest 6,7 oralov. Upoštevajoč samo prvotne njive znaša povpreček na eno hubo 4 orale. Kasnejša gruntarska krčenja so stvorila do 1827 vsega 27,36 oralov novih njiv. Tako so obsegali tedaj grunti povprečno po 5 oralov orne zemlje.

Gruntarska vas je izrazito gručaste oblike. Zato naletimo le izjemoma na primere, da ima grunt obsežnejše polje zraven poslopja. Večinoma leži ob poslopju le manjši sadovnjak; mnoga gruntarska poslopja so celo povsem ločena od svoje zemlje. — Kajže so se mogle le izjemoma razviti

³² Bek. Tab. 2/X—XI.

³³ S. Ilešič, Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem, SAZU, 1950, str. 72.

v vaškem jedru. Večina njih je razporejena sklenjeno tik ob gruntarski vasi na severni strani. Ob kajži leži navadno skromna parcela, sicer pa imajo kajžarji svoje polje na novo kultiviranih nekdanjih skupnih tleh zlasti v območju Belce, kjer so zrastle tudi nekatere kajže sredi kajžarskega polja. Za posestno stanje je pa zelo značilen pojav, da premorejo navzlic drobljenju gruntarske posesti kajžarji na prvotnem gruntarskem polju 1827 vsega komaj pičle tri orale zemlje, od tega 1,56 oralov njiv. Gruntarsko polje so torej kupovali skoro izključno le ostali gruntarji. Pač pa si je pridobilo 31 dovških kajžarjev z novim krčenjem 11,7 oralov njiv, kar znaša povprečno 0,37 oralov na kajžo.

V Mojstrani je bilo pa kajžarstvo 1827 številčno tako močno, da že sama lokalizacija borih petih gruntov iz 1317 na podlagi katastrske mape ni kar na dlani. Naselje je gručasto, obenem pa tvori jedro gruntarskega in kajžarskega polja celoto. Rekonstrukcija kaže, da je treba iskati 1317 ustanovljene kmetije na jugovzhodnem robu naselja zahodno od mojstranske cerkve. Gruntarska poslopja tvorijo 1827 celoto, ki ni sprejemala vase kajžarskega življa. Njihovo na grude razdeljeno polje leži deloma ob poslopih, v glavnem pa zajema prostor proti vzhodu od izliva Bistrice ob Savi navzdol. Značilno je, da od številnih mojstranskih kajžarjev ni imel tod 1827 nihče najmanjše parcele. Cerkev leži ob gruntarskem polju. Prvotno polje je malo obsežnejše od dovškega; na kmetijo ga namreč odpade povprečno po 8,17 oralov. Če upoštevamo samo njive, je odpadlo na grunt povprečno 4,2 orala zemlje. Novo kultiviranje orne zemlje je zajelo deloma svet ob Savi v podaljšku starega polja, deloma je bilo usmerjeno k Bistrici, kjer so se sicer bolj uveljavljali kajžarji. Z novimi krčenji je obseg gruntarskih njiv narastel od 21,1 na 25,2 oralov, povprečno torej od 4,2 na 5 oralov na kmetijo. Glede na njive se razmere v Mojstrani prav nič ne ločijo od tistih na Dovjem.

Kajžarski del vasi se je razvijal na obeh straneh Bistrice od izliva navzgor na levi strani prav do fužin. V splošnem so kajže posejane tako na gosto, da so se mogli ob njih razviti le skromni vrtni. Neupoštevajoč krčevine v oddaljenejših predelih po bivših gmajnah leži njihovo polje kot podaljšek gruntarskega v razmeroma širokem pasu ob Bistrici vse do fužin in pa ob Savi navzgor. Obdelana zemlja poedinah kajž je večinoma porazdeljena na več delov, ki so jih pridobivali za kulturo s postopnim trebljenjem. Do 1827 je obseg kajžarskih njiv narastel na 55,4 oralov, s čimer je doseglo kajžarsko polje več kot dvakraten obseg ondotne gruntarske orne zemlje. Na kajžo je povprečno odpadel skoraj en oral njiv.

Oba grunta, ki sta zrastle v razdobju 1318—1501, sta samotni kmetiji. Sedučnik ima polje v zaprtem, tisti na Belci pa v odprtem celku. Jedro polja obeh tretjinskih kmetij v Radovni leži v enem kompleksu na obeh straneh potoka Kotnice. Ena od njiju ima vse v enem kosu, druga ima polje v dveh delih, ki sta ločena po zemlji, katera je v posesti nekega grunta z Dovjega, oz. kajže iz Mojstrane; verjetno je prišlo do te zajede šele kasneje.

Spričo dokaj neznatne izmere prvotnih hub v dovški županiji je bilo prebivalstvo nujno navezano ne le na poljedelstvo, nego tudi na gozdarstvo in zlasti na živinorejo. Iz urbarialnih podatkov 1630 je razvidno, da so

gojili tedaj posamezni grunti večinoma po 6—11 glav živine in 40—50, da, celo do 100 komadov drobnice (str. 287—292).

Na narodnost dovških podložnikov kažejo predvsem ledinska in osebna imena. Ledinska imena v dovških Julijskih Alpah je objavil Tuma in sicer za ozemlje zahodno do Save, na vzhodu pa do Srednje gore.³⁴ Zato objavljam ledinska imena le s tistega področja, ki ga Tuma ni upošteval.

Dovje — Njive: pri cerkvi, nad cerkvijo, med cesto, srednja cesta, pod srednjo cesto, med srednjo cesto, ključ, pod trato, ledine, dolge njive, v grobljah, za potokom, gobe, pod ogrejo, v dolinah, vrbaševa njiva, kračce, pri stogu, na klinu, na repše, pri zelniku, pri znamenju, med ledinami, za ancelnom, po strance, v delih, kamne, pri križu, v bleku, v krajncah, v studencih, vatiš, večernice, na belah, na boru, sedučnik, gojzdace. — Travniki: v rovah, bezovnike, breznik, pri mlinu, pod ledincami, v rovtih, na rupah, na jezu, v gorelšeh, na lazu, pod pečjo, v krajih, za krajem, v ravnah, v lomeh, ivle. — Senožeti, gozd, paša: bele, belca, zvonike, senožeta, strm reber, kamen, na klancih, brinje, mlince, za mlincem, v lesah, za krnico, na visokem, zagošnik, črničev vrh, za prevalom, na beli peči, zakotje, lazek, telečnica, v rebru, močilnik, požarnica, na vršeh, pod roščo, zglatje, kladje, les, drmašla, belo polje, pod bregom, prod. — Vrhovi: kepa, jepica, rošca. — Voda: močilnik, potok pod vrsmi, prešešnik, bel potok, dobrčnik.

Mojstrana — Njive: v njivi, pri cerkvi, pri stogu, v vrbliju, v polju, v koncu, ograjena, na bregu, v mežaklji, ogrije, ledina, močila, pri znamenju, v lonkah na klancu, na boričih, globoko. — Travniki: dolga ledina, v mlačici, ulica, srednja ulica, pri stari jami, pod srednjo goro, radovna. — Gozd in paša: mlake, mežaklja, fivder, petelinje, kovačev graben, utrov plaz, rjav plaz, macesnovec, ivov plaz, vak, robé, steza na požrvov rovt, mal vrh, velika, mala stena, jerebikasta stena, jerebikovec, kališe, polevc, čimžna peč, risnasto brdo, srednja gora. — Voda: bistrica, kotnica.

Iz seznama je razvidno, da so ledinska imena v bistvu izrazito slovenska.

Nekoliko drugačno sliko nakazujejo osebna imena. Pri tem puščam ob strani tista, ki merijo na poklic, katerega je nemara dotičnik še izvrševal in ga je pisec urbarjev označil v svojem jeziku, na kar kaže n. pr. ime »Schmidt oder Khauatsch« v Mojstrani 1630. Ob upoštevanju, da 1501 še marsikdo ni imel ustaljenega priimka in da naletimo zato pri marsikaterem podložniku le na krstno ime, so bili tedaj slovenski priimki v veliki večini. Vendar kažejo na tujo primes gruntarska imena kot Perchtold, Fuerfuss, Haintzl, Rumpler, Liebenberger, Lach. Tem se priključuje 1630 še Inticher (dvakrat), Versotten, Gussell. Na tuje pronicanje kažejo tudi nekatera takratna kajžarska imena, kot Grabner, Versotten na Dovjem, v Mojstrani pa Khofler, Hainzel, Lux, Hamerle, Frölich, Kropf, Zürmann, Venago. Med tujimi imeni naletimo torej tako na nemške kot romanske tvorbe. Medtem ko potekajo romanska imena od fužinarskega elementa, kažejo nekateri nemški priimki, med katerimi je najbolj značilen Inticher, na to, da je bil dovški kolonist po svojem izvoru deloma doma na Tirolskem. To poreklo daje slutiti tudi urbarialna notica iz 1501, ki omenja Dovžane v isti sapi s Soričani.³⁵

Tuj element tod vendar ni bil tako močan, da bi mogel odločneje vplivati na narodnostno sliko pokrajine, v kateri je bil spočetka naseljen

³⁴ H. Tuma, Imenoslovje Julijskih Alp, 1929, str. 39—44.

³⁵ Gl. str. 17; prim. L. Hauptmann, Razvoj družabnih razmer, o. d., str. 277.

Slovenec, kar izrecno navaja vir iz ok. 1160.³⁶ Pač pa nakazujejo dolenjski elementi v dovškem dialektu, da so se množile vrste ondotnih naselnikov dokaj zgodaj z relativno številnim dotokom iz Dolenjske, kjer je imel tedaj freisinški škof svojo posest.^{36a}

Glede obveznosti do zemljiškega gospoda so bili Dovžani zlasti v srednjem veku v nekoliko drugačnem položaju kot večina ostalih podložnikov loškega gospostva. Razlike so manj izrazite pri dajatah kot pri tlaki. V skladu z neizčrpnim zapiskom iz ok. 1160 so bile takratne štiri dovške hube izenačene s tistimi v Poljanski in Selški dolini. Vir omenja, da so dajali tedaj ti podložniki razen prispevkov oskrbniku po 30 denarjev, po eno ovco in pišče³⁷.

Po podatkih, ki jih dajeta natančnejša urbarja iz 1291 in 1318, je razvidno, da so Dovžani že tedaj odplačevali vse obveznosti zemljiškemu gospodu v denarju. Razen davka (steura), ki ga je odmerjal zemljiški gospod vsako leto sproti in je znašal 1309 nekako 16 denarjev na podložnika,³⁸ je predstavljal glavno dajatev tako zvani šiling v višini 30 denarjev, kar so plačevali podložniki ob sv. Jakobu. Poleg tega so prispevali dajatev harreht v znesku 5 denarjev. Obveznosti do oskrbnika so poravnali z žitom; vsak podložnik mu je moral dati po 1 mero (chaufmez) pšenice in 1 mero ovsa. Chaufmez je precej soroden s takratno običajno loško mero mensuro, kot nakazuje omemba pri freisinški poljanski županiji, da namreč dajejo ondotni podložniki oskrbniku 1 mensuro ovsa prav tako kot oni v brodski županiji, ki so dajali po 1 chaufmez istega žita.³⁹ Upoštevajoč cene, ki so bile v veljavi na tleh loškega gospostva 1309 za mensuro manjše mere, bi znašala vrednost oddane pšenice 5 denarjev, vrednost ovsa pa 1,66 den.⁴⁰ Poleg tega so prispevali v sklad za deželsko sodišče po 6 denarjev; ta dajatev je bila sicer višja kot drugje po loškem gospostvu, kjer je prišlo na osebo le po 2 denarja, a so imeli podložniki večje obveznosti do oskrbnika.⁴¹ Nadaljnja dajatev se je tikala odvetščine. Vsako tretje leto sta namreč dala na ta račun po dva podložnika enega prašička (frischingus) ali po 6 denarjev.⁴² Prispevek je pripadal sodniku v Ljubljani.⁴³ — Upoštevajoč celotne prispevke je torej odpadlo na posameznike v vsem nekako 65 denarjev. Po višini dajatev so bili Dovžani skoro izenačeni z najmanj obremenjeno skupino loških podložnikov po Poljanski in Selški dolini — s tako zvanimi šilingerji. V dosti neugodnej-

³⁶ Fra 36, str. 13. — ^{36a} T Logar, Dialektološke študije, Slavistična revija, 1954, str. 148—149.

³⁷ Fra 36, str. 13.

³⁸ P. Blaznik, Kolonizacija in kmetско podložništvo na Sorškem polju, SAZU I., Razprave II., str. 206.

³⁹ Fra 36, str. 198, 192.

⁴⁰ Fra 36, str. 127.

⁴¹ P. Blaznik, Kolonizacija in kmetско podložništvo, o. d., str. 208—9.

⁴² H M I, Freising Hochstift 541, p. 45/6.

⁴³ Fra 36, str. 226. Kasneje se je stekala odvetščina z Dovjega podobno kot z ostale cerkvene posesti v okolici kranjskega deželskega sodišča v deželnoknežji kriški urad z upravnim središčem v Kranju (J. Žontar, Zgodovina mesta Kranja, 1939, str. 29—30). Ko je prešel kriški urad 1575 v sklop gradu v Kranju (Khislstain, J. Žontar, o. d., str. 165), so le-temu odvajali dovški gruntarji odvetščino, ki je znašala 1630 po 24 krc. na grunt (ad Veschina, urbar 1630, str. 286).

šem položaju so bili ostali podložniki po Poljanski in Selški dolini, zlasti pa tisti po Sorškem polju.⁴⁴

Tudi kasneje ni prišlo v tem oziru do bistvenejših sprememb. Urbar iz 1501 navaja sicer v vsaki županiji dve vrsti dajatev: prve so odplačevali podložniki naravnost zemljiškemu gospodu, druge je pobiral župan (županov račun), ki jih je pa moral večinoma oddati dalje zemljiškemu gospodu. Le v dovški, soriški in poljšiški županiji sta obe skupini med seboj pomešani, kar je bilo očitno v korist ondotnim podložnikom. Razen starih dajatev, ki so pa po višini nekoliko drugačne (schilling po 26 den., harreht po 16 den., stewr v celoti 18 mark), je podložnike obremenjavala še nova obveznost — tako zvan sbaigelt, s katerim so skupno v višini pol marke prispevali za sirnice. V celoti je pobral župan pri dovških gruntarskih podložnikih 40 mark 4 denarje, oziroma 30 mark 4 denarje, če upoštevamo popravek v istem viru. Računajoč zadnjo vsoto je prišlo na poedince povprečno po 142 denarjev, s čimer so obdržali dovški podložniki v družbi z ostalimi loškimi gruntarji svoje staro mesto.⁴⁵ Tedaj še maloštevilni dovški kajžarji so dajali v celoti po 12 denarjev (urbar 1501, str. 130, 132).

Tako značilne razlike srečamo tudi sredi 18. stoletja. Zanimiva je n. pr. primerjava s podložniki na Sorškem polju. Medtem ko je večina ondotnih gruntarjev brez upoštevanja robotnine tedaj plačevala zemljiškemu gospodu 1 gld. do 2 gld. 33 krc. poleg občutnih dajatev v žitu,⁴⁶ je gruntar na dovškem ozemlju v celoti prispeval le 52 krc. do 2 gld. 5 krc. Kajžarji z označbo $\frac{1}{3}$ grunta so dajali 12 krc. do 1 gld. 2 krc. Pač pa je na nekaj redkih pravih kajžarjev odpadlo 1 gld. 12 krc. do 1 gld. 48 krc. dajatve, ker niso plačevali robotnine.⁴⁷ Gostači so dajali zemljiškemu gospodu le tako zvano varščino (Schutzgeld) v znesku 12 krc., morali so pa poedinci obenem odšteti svojemu stanodajalcu pravdo (Zins) v višini 34 krc. do 2 gld.⁴⁸

Prav v izjemnem položaju so bili Dovžani v srednjem veku glede tlačanskih dolžnosti, ki so jih bili skupno s podložniki iz soriške in poljšiške županije povsem oproščeni. Urbar iz 1501 jih omenja v družbi Soričanov, za katere poudarja, da uživajo to prednost zato, ker so kultivirali divjo pokrajino. Podobno torej ni bilo posebno vabljivo tudi dovško izrazito gozdno in skalnato področje, ki je zaživel šele, ko je zemljiški gospod pridobil koloniste s popuščanjem pri obveznostih. Mogoče je vplivala na lajšanje bremen tudi odročna lega, ki je bila slično kot na poljšiskem ozemlju zelo vabljiva za tuja gospostva.⁴⁹ Ko je bilo to področje končno pridobljeno kulturi, je vsaj deloma zbledel tudi favorizirani po-

⁴⁴ P. Blaznik, Kolonizacija Selške doline, 1928, str. 62; P. Blaznik, Kolonizacija Poljanske doline, o. d., str. 34; P. Blaznik, Kolonizacija in kmetško podložništvo, o. d., str. 206—9.

⁴⁵ P. Blaznik, Kol. Sel. d., str. 64; P. Blaznik, Kol. Polj. d., o. d., str. 32—33; P. Blaznik, Kol. in kmet. podl., o. d., str. 215.

⁴⁶ P. Blaznik, Kol. in kmet. podl., o. d., str. 234.

⁴⁷ RDA, fasc. 2/I, št. 43.

⁴⁸ Bek. Tab. 2/X—XI.

⁴⁹ Urbar 1501, str. 380; P. Blaznik, Kol. Sel. d., str. 47, 68; P. Blaznik, Zemljiška gospostva na besniškem ozemlju, SAZU I., Razprave II, str. 269/70.

ložaj podložnikov. Že v urbarju iz 1501 naletimo na kasnejši pripis, po katerem naj bi bili tudi dovški podložniki enako kot tisti na soriškem ozemlju podvrženi tlačanskim obveznostim (str. 380). Iz drugega vira je razvidno, da so vsaj že 1515 Dovžani plačevali robotnino.⁵⁰

Kasneje so se obveznosti množile. Viri iz prve polovice 17. stol. navajajo, da je uporabljalo gospostvo Dovžane zlasti pri tovorjenju. Tako so prevažali od Dovjega preko Korena sladka vina; podobno so tovorili iz Spittala v Loko predivo, ki ga je tam nakupoval loški oskrbnik. Dalje so morali sodelovati tudi pri ribolovu in lovu na divjačino (zajce, jelene, svinje, medvede) in obenem dostavljati v Loko lovski plen. Prav tako so morali prihajati v Loko, kadar je gospostvo tođ žgalo apno.⁵¹

Ker gospostvo tedaj ni obdelovalo omembe vrednih kompleksov v lastni upravi, so bile tlačanske obveznosti vseh loških podložnikov v primeri z večino ostalih tlačanov na slovenskem ozemlju razmeroma majhne. S finančno reformo v 17. stoletju, ki je obremenila loške podložnike z novo dajatvijo — robotnino, je zemljiški gospod končno še bolj zbrisal stare predpravitve Dovžanov. Odslej so morali namreč vsi loški podložniki plačevati robotnino, ki je znašala od hube povprečno po 4 gld. nemške veljave, obenem so bili pa dolžni tlačaniti po en dan na leto.⁵² Sredi 18. stol. so dajali v ta namen dovški gruntarji po 4 gld. 45 krc., kajžarji z $\frac{1}{3}$ hube po 1 gld. 44 krc., medtem ko so bili pravi kajžarji te dajatve sploh oproščeni. Pač pa so bili eni kot drugi dolžni sodelovati v primeru potrebe pri delih na poslopju loškega gradu in to gruntarji z vprego, kajžarji pa le osebno.⁵³

Višje so bile deželne dajatve. Kot običajno je plačeval sredi 18. stol. vsak gruntar po 6 gld., kajžar s $\frac{1}{3}$ grunta pa po 2 gld. kontribucije; pravi kajžarji kontribucije niso oddajali. Gruntarski davek se je gibal med 3 gld. 11 krc. in 4 gld. 37 krc., kajžarski s $\frac{1}{3}$ grunta pa od 52 krc. do 2 gld. 45 krc. Pravi kajžarji so plačevali v ta namen 48 krc. do 1 gld. 12 krc. Za nekatere odprodane parcele so bili dolžni novi užitni lastniki plačevati določeni prispevek (4 do 30 krc.) prejšnjemu lastniku kot doprinos k davku.⁵⁴

Desetina je bila v splošnem v posesti rodbine Lamberg na Kamnu in župnišča na Dovjem, kakor navajata urbar 1630 (str. 285/6) in Bek. Tab. iz srede 18. stol. (2/X—XI). Desetini so bili podvrženi poljski pridelki in prirastek v živalih (kokoši, jagnjeta, kozliči, prašički, čebele).⁵⁵

Večina h u b je bila z desetino podvržena Kamnu; dovškemu župnišču je dajalo desetino le nekaj gruntarjev in še to nekateri samo od poedinih njiv. Deloma so jo oddajali v naravi po višini pridelka oziroma prirastka; količina je bila vnaprej določena le za predivo (2 funta) in perutnino (1 kokoš). Del gruntov je odplačeval poljsko desetino s povprečno odmerjeno denarno vsoto, ki se je gibala med 6 gld. in 9 gld. 40 krc. Najbolj

⁵⁰ Prošnje in pritožbe loških podložnikov, 1644, str. 169.

⁵¹ Prošnje in pritožbe, str. 243—244; urbar 1630, str. 286.

⁵² P. Blaznik, Kol. in kmet. podl., o. d., str. 227/32.

⁵³ RDA, fasc. 2/II, št. 43; Bek. Tab. 2/X—XI.

⁵⁴ RDA, fasc. 2/II, št. 43.

⁵⁵ RDA, fasc. 66, št. 2.

je bila obremenjena huba, ki je dajala Kamnu 7 gld. 40 krc., dovškemu župnišču pa od ene njive 2 gld. 20 krc. Desetino od živalskega prirastka so oddajali samo v naravi. Le izjemoma je odkupila od Kamna neka huba to obveznost, a je vseeno še plačevala letno po 30 krc. v ta namen. Do srede 16. stol. so se Lambergi zadovoljevali s tem, da so dobivali od hube letno po enega kozliča ali eno jagnje, oziroma oboje, če je huba premogla toliko drobnice. Odslej so pa graščaki s Kamna zahtevali točno deseti del vsega prirastka v prašičih, kozah, ovcah in čebelah. Kolikor število mladicev ni izpolnilo dekade, so preostanek zaznamovali na rovaš in obračunali prihodnje leto.^{55a}

Kajžarska desetina je bila večinoma razdeljena med Kamen ($\frac{2}{3}$) in dovško župnijo ($\frac{1}{3}$). Samo v posameznih primerih je bila desetina v popolni lasti enega ali drugega. Izjemoma so bile nekatere kajže z desetino podrejene loškemu gospostvu s pripombo, da je bilo njihovo polje kultivirano v deželskosodni gmajni. Desetina od živalskega prirastka je tudi v teh primerih v splošnem pripadla Kamnu. Večina kajžarjev je odplačevala poljsko desetino v denarju. Višina je bila kaj različna. Tisti, ki so bili obvezni loškemu gospostvu, so dajali le 7 krc., kar kaže na to, da so bile omenjene kajže prav slabotne. Sicer se je pa vsota gibala med 30 krc. in 5 gld. Desetino od živalskega prirastka je bilo v splošnem treba oddajati v naravi; kolikor je bila v posesti dovške župnije, so prispevali v ta namen kozliča, ki so ga lahko odkupili z 8 krc.⁵⁶

Končno je zadevala podložnike še b i r a, ki je pripadala dovškemu župniku in cerkovniku. Po urbarju iz 1630 so morali dajati župniku gruntarji kot kajžarji na dan sv. Jurija mleko celotne jutranje molže, ki je vrglo 5—6 funtov surovega masla (str. 285). Ta dajatev je vezala podložnike dovške županije tudi sredi 18. stol. Tedaj so prispevali župniku osem dni pred sv. Janezom Krstnikom gruntarji po $1\frac{1}{2}$, kajžarji pa po $\frac{1}{2}$ mere mleka; vrednost ene mere mleka je znašala $1\frac{1}{2}$ krc. nemške veljave.⁵⁷ Razen tega so morali v skladu z urbarjem 1630 gruntarji župniku prispevati ob sv. Mihaelu po eno skledo mleka in 4 hlebčke kruha, s čimer je župnik vzdrževal tujo duhovščino, ki se je mudila tod na ta dan, ko je bilo na Dovjem proščenje. Župniku iz Kranjske gore so pa morali dati gruntarji še posebej po en hlebček (str. 285). Do srede 18. stol. se je ta obveznost v toliko spremenila, da so dajali tedaj po en hleb kruha ali 7 krc. nemške veljave.⁵⁸

Dovškemu cerkovniku so dajali 1630 gruntarji po en mernik pšenice in ječmena (1755 po $\frac{1}{2}$ mernika pšenice, $\frac{1}{2}$ mernika ječmena in prosa) ter sir, namesto katerega so 1755 prispevali po 6 soldov (1 sold = 0,57 krc.). Prav tako je prejemal cerkovnik sir tudi od kajžarjev, ki so že 1630 lahko poravnali to obveznost z denarjem (1755:2 solda). Mimo tega so morali 1755 nekateri kajžarji v Mojstrani plačevati še v denarju za cerkev sv. Mihaela od 7—48 krc.⁵⁹

^{55a} Kreisarchiv München (= KM), HL 4, fasc. 42, št. 217.

⁵⁶ Bek. Tab. 2/X—XI.

⁵⁷ Bek. Tab. 2/X—XI.

⁵⁸ Bek. Tab. 2/X—XI.

⁵⁹ Urbar 1630, str. 285; Bek. Tab. 2/X—XI.

V celoti so bili gruntni v dovški županiji letno obremenjeni z dajatvami v višini nekako od 25 do 30 gld., kajže pa od 2 do 10 gld. Medtem ko je odpadla pri gruntnih v splošnem manj kot četrtina dajatev na zemljiško gosposčino, je bil gosposčinski delež pri kajžah v odstotkih dosti višji. Obremenitev podložnikov naj ponazarja ugotovitev, da je n. pr. v tem času veljala huba v Stražišču na tleh loškega gospostva 800 gld.⁶⁰

Fužinarstvo na dovških tleh, zlasti pa tisto v neposrednem nefreisinškem sosedstvu, ki je privabilo razmeroma številno prebivalstvo, je povzročilo, da je pridobilo na vrednosti ozemlje obsežnih gozdov in pašnikov, ki ob sila skromni poselitvi gorenjskega kota v visokem srednjem veku sprva niso bili predmet posebnega zanimanja. Nove prilike so vplivale, da je vedno pogostejše prihajalo s sosedi do sporov, ki so se vlekli skozi dolga stoletja in pri katerih sta bili najbolj aktivni sosednji gospostvi — tako belopeško kot blejsko.

Pronicanje obeh gospostev je razbrati že glede deželosodnih meja. Freisinški škof je sicer dobil 1257 krvno sodstvo na svojih kranjskih posestvih; ko je Otakar 1274 obnovil to pravico za ozemlje loškega gospostva, se v tej zvezi izrecno omenja tudi posest na Dovjem.⁶¹ Iste ugodnosti je priznal freisinškemu škofu tudi Rudolf Habsburški.⁶² Ponovno je potrdil te pravice cesar Sigmund freisinškemu škofu Nikodemu še 1431⁶³ — torej prav v letu, ko se že omenja grad v Beli peči, kjer je bil sedež na novo se stvarjajočega belopeškega gospostva. Zaradi velike odmaknjenosti dovške županije od Loke je začelo belopeško gospostvo z uspehom širiti svoje lovke tudi nad freisinškim dovskim ozemljem. Že vsaj 1452 obstoječe deželsko sodišče v Beli peči je razširilo meje do blejskega deželskega sodišča preko dovškega ozemlja na obeh straneh Save vse do Bistrice v Vratih in potoka Dobrčnika pri Hrušici, na kar je tvorila mejo med belopeškim in blejskim deželskim sodiščem Sava. S tem je belopeško gospostvo skušalo povezati svojo posest pri Jesenicah z ono v kranjskogorskem kotu.⁶⁴ Vendar se freisinški škof starim pravicam ni hotel odreči. Tako omenja natančni urbar iz 1630, da spada pod loško deželsko sodišče dovško ozemlje dve milj v daljavo in širino (str. 285). Enako poudarja freisinški škof še 1710 v dopisu na loškega glavarja, da pripada Dovje loškemu deželskemu sodišču.⁶⁵

Tu je pronicanje na notranje freisinško dovško področje se zrcali tudi pri vprašanju lovskih in ribiških pravic. V loškem urbarju 1630 je poudarjeno, da ima loško gospostvo pravico tako do velike in male divjačine kot do ribolova (str. 285). Toda skoraj istočasno razberemo iz drugega vira, da se je lastil teh pravic knez Eggenberg, lastnik belopeškega gospostva, kar je freisinški škof osporaval, sklicujoč se na razne odloke, ki pripisujejo to pravico njemu.⁶⁶ Medtem ko kasneje o kratenju

⁶⁰ RDA, fasc. 330, št. 1.

⁶¹ Fra 31, št. 188, str. 194; št. 306, str. 328—330.

⁶² Fra 31, št. 323, str. 346; št. 366, str. 391.

⁶³ Kr. A. II. — Waldstreitigkeiten.

⁶⁴ Stanovski arhiv, fasc. 532a; A. Gstirner, Die Julischen Alpen, Zeitschr. d. d. ö. Alpenvereins, XXXI, 1900, str. 400.

⁶⁵ Kr. A. II, Waldstreitigkeiten.

⁶⁶ Don., št. 148, str. 98; Valvasor, XI, 642.

lovskih pravic — razen v zvezi z mejnim sporom — ni več slišati, je ostalo vprašanje ribolova še vedno pereče. Tako je prišlo 1710 do obračunavanja med freisinškimi mojstranskimi ribiči in belopeškim podložnikom pri Savi blizu Mlak pod Mežakljo, kjer so napravili menda loški podložniki škodo za 300 cekinov.⁶⁷ Ob tej priliki je hotel škof doseči poravnavo (Kr. A. II), do katere je res prišlo 1717. V skladu s poravnavo je imelo belopeško gospostvo opravico do ribarjenja na Savi od vzhodne meje do mostu v Mojstrani nad izlivom Bistrice. Od tod navzgor do izliva Belce je pripadal ribolov le loškemu gospostvu. Enaka porazdelitev pravic je omenjena tudi v dominikalnih aktih sredi 18. stoletja.⁶⁸

Dolgotrajnejši in mestoma dokaj ostri so bili pa mejni spori, na katere naletimo na najrazličnejših straneh dovške županije. Prvi precej ohlapen mejni popis dovške županije srečamo v urbarju 1501; po pisavi sodeč je bil pripisan viru nekaj let kasneje. V skladu z njim je potekala meja na zahodu med freisinškim in belopeškim gospostvom po potoku Belci od izliva do izvira; po zatrjevanju vira je segala nekoč freisinška posest še preko Belce, vendar so smeli 1501 freisinški podložniki tod le še pasti živino in uživati les. Na severu je mejila freisinška posest na koroško rožeško gospostvo. Mejo med obema gospostvoma so tvorili gorski grebeni vse do potoka Dobrčnika, ki je mejil do izliva v Savo. Od tod je šla meja z blejskim gospostvom na Radovno (an die schwartzen Radomel; urb. 1630 sch. Radauel), dalje po gorovju navzgor na Luknjo (Lukhen) in nato na Savo in po njej navzgor do Belce (Weyssempach, str. 131).

Do sporov z belopeškim gospostvom je prišlo že v dobi Celjanov in to zlasti zaradi paše, ki so jo kratili Dovžanom (1440).^{68a} Celjani so se posluževali tudi nasilja. Njihov gradiščan v Beli peči Pernhart Klaynherr ni le odvzel Dovžanom rovt v obsegu nad sto dnin, nego je vjel več ondotnih podložnikov, jim plenil konje in seno ter postopal s prebivalci na tak način, da Dovžani po lastnih besedah niso bili varni življenja ne podnevi ne ponoči.^{68b} Kakor je razbrati iz urbarja 1501 se je freisinško gospostvo tod kmalu umaknilo na potok Belco. Če izvzamemo razpravljanje o gori Belci (pred 1651),⁶⁹ zasledimo tod mejne spore v kasnejših stoletjih le ob mapiranju v 19. stol., ko je šlo predvsem za precejšen gozdni kompleks Belce, ki je bil končno 1868 prideljen dovški katastrski občini. Po korekturah je meja potekala od Vrtaškega vrha proti potoku Belci in po njej navzgor do izvira.⁷⁰

Drugače na vzhodu. Ko je zrastle tod v neposredni bližini mejnega potoka Dobrčnika naselje Hrušica, ki je štelo sredi 16. stol. pet belopeških podložnikov, so bili spori na dnevnem redu. Ti so si namreč lastili zemljo v neposredni bližini svojih domačij zahodno od hudournika, kjer so delali laze. Večkrat je prišlo do dejanskih obračunavanj z Dovžani, ki so jim

⁶⁷ Don., št. 561, str. 284.

^{68a} Kr. A. I; RDA, fasc. 2/II, št. 61.

^{68b} HM, Freising Hochstift III. A/4 No. 70, f. 70'.

^{69b} KM — HL 4, fasc. 49, št. 368.

⁶⁹ Don., št. 291, str. 184.

⁷⁰ Protokoli katastrske mape.

razdirali laze in plenili pridelke (1551—1560).⁷¹ Toda Dovžani niso mogli preprečiti hrušiškega pronicanja, kakor dokazuje poravnava med loškimi in belopeškimi gospodstvom iz 1717. Tedaj je bilo namreč določeno, da imajo loški kot belopeški podložniki še nadalje kot dotlej pravico do košnje in skupne paše v gmajni v Belem polju med potokom Dobrčnikom in Prešešnikom.⁷² Vendar spori s tem niso bili odstranjeni. Meja se tod skozi stoletja ni umirila, kar je prišlo do izraza tudi pri mapiranju 1827. Iz komisijskega protokola 1838 je razvidno mnenje Hruščanov, da imajo namreč enako pravico kot Dovžani do skupnega uživanja gozda v Lesu in pa do paše od Dobrčnika do potoka Prešešnika, medtem ko so Dovžani izjavljali, da je to njihova pravica in da leže tudi hrušiški travniki v Kladju in Drmašli zahodno od Dobrčnika na dovškem ozemlju. L. 1868 je končno obveljal kot meja med Dovjim in Hrušico Dobrčnik, le tik pred izlivom je segla hrušiška posest malo preko potoka.⁷³

Na desni strani Save meja ni bila nič bolj ustaljena. Tod so imeli Dovžani posla z belopeškim in blejskim gospodstvom. S prvimi so se prepirali zaradi gozda na severozahodni polovici Mežaklje. Po zatrjevanju Dovžanov so se začeli Hruščani lastiti pravico do lesa v Mežaklji sredi 16. stol., ko jim je požar uničil njihove gozdove. Tako beremo v virih, da so Hruščani tedaj silili v freisinški svet in sicer v Mlake ob Savi kakor tudi v Mežakljo nad Mlakami, kjer so pridobivali na freisinškem ozemlju drva in stavbni les (Kr. A. III). Tudi glede tega ozemlja je prišlo 1717 do poravnave med freisinškim in belopeškim gospodstvom v tem smislu, da so imeli v predelu od Belega plazu, do kamor je segala po mejnem popisu 1664 dovška posest (Veliciplas)⁷⁴ do Utrovega plazu (Aritrou plas) pravico do lesa (ius conlignandi) razen Dovžanov in Mojstrancev tudi tisti iz Hrušice in Jesenic — toda le za domačo uporabo. Pri spravljanju lesa so morali paziti, da niso delali škode na freisinškem rustikalnem ozemlju (Kr. A. I). Toda v sledečih sto letih so si očitno to ozemlje vse bolj lastili Hruščani. Zakaj 1827 je ves ta del odpadel iz dovške katastrske občine; Dovžanom je bil dodeljen šele 1838, ko so se ti pritožili in je bilo odločeno, da je celotno ozemlje od Brezij na severu pri Savi do Belega plazu na jugu in Utrovega plazu na zahodu dovško, a oni iz Hrušice in Jesenic imajo tod le pravico do lesa.⁷⁵

Na blejski strani je bilo sporno predvsem področje na prehodu iz Kota v dolino Radovne, kjer se je v spodnjem delu od 16. stol. dalje vse bolj razvijalo fužinarstvo. Tudi tod segajo obmejni spori vsaj v sredo 16. stol., ko je prišlo zaradi rovtarstva do obračunavanja med Dovžani in blejskimi podložniki. Spor se je zaostрил, ko so podložniki v tem področju podrli blejskemu podaniku kajžo. Čeprav trdi loški glavar, da je bil spor že 1567 s poravnavo zaključen in da nato sto let ni bilo več prepira, vemo

⁷¹ Kr. A., Waldstreitigkeiten.

⁷² Kr. A. I.

⁷³ Protokoli kat. mape.

⁷⁴ J. Rus, Triglav, Geogr. Vestnik, 1926, str. 86.

⁷⁵ Protokoli kat. mape.

⁷⁶ Kr. A. I; Fr. Pokorn, Doneski k zgodovini Bleda in okolice, Izv. Muz. dr. za Kranjsko, 1904, str. 4,112—119.

iz drugih virov, da je tekla pravda prav do konca 16. stol.⁷⁶ Do hudih nesoglasij je prišlo spet 1664, ko je imel Bled v zakupu Maks Pečaher. Nasprotni stranki sta segali po represalijah. Med seboj so si plenili živino, ki se je pasla na spornih tleh, jemali so pridelek z lazov. Freisinški škof je hotel 1717 doseči poravnavo, po kateri naj bi bile točno določene pravice glede skupnih gozdov in paše (ius compascendi et conlignandi). Vneslo naj bi se število živine, ki se sme pasti, enako naj bi bilo določeno, koliko sme vsaka stranka letno posekati; urejevanje novih lazov naj bi bilo pa sploh prepovedano. Toda do sporazuma ni prišlo. Blejsko gospostvo je zahtevalo mejo, ki bi potekala od Čimžne peči (Tschimtsia petzh) na vzgor po grebenu Polevec (Vopolenizech) na Srednjo goro in od tod na Luknjo (Loch), medtem ko je loško gospostvo hotelo zajeti še zgornji del Radovne. V teku sporov in raznih poravnav so Dovžani dosegli pravico v začetku 18. stol., da so lahko skupno z blejskimi podložniki pasli živino tudi na blejski strani Srednje gore in to do srede hriba (Kr. A. I). Iz katastrske mape 1827 je razvidno, da so končno loški podložniki uspeli obdržati položaje v Radovni, saj segajo v dovško občino izrazite krčevine ob potoku Kotnici. Odmev opisanega razvoja je čutiti tudi pri župnijski razmejitvi. Prav gotovo je, da je sedanja župnijska meja, ki deli Gor. Radovno na dvoje in v naravi ni utemeljena, sled tega stoletnega spora.⁷⁷

Meja dovške županije, ki je istovetna z občinsko in župnijsko mejo, je torej tekla od izvira Belce preko Male planine na Jepco, Kepo in po grebenih do Hruščega vrha. Od tod se je obrnila proti jugu po hudourniku Dobrčniku, prekoračila Savo, krenila na Brezje, Bel plaz, Utrov plaz, Jerebikovec, Čimžno peč, Polevc, Srednjo goro, Luknjo, Rjavino,⁷⁸ Kredarico, Triglav, Luknjo, Križ, Rogico, Kukovo Špico, Vrtaški vrh, preko Save na Belco in po njej navzgor. V dovško županijo sta torej spadali poleg karavanškega območja v celoti obe dolini Vrata in Kot, medtem ko je bilo ozemlje v Gor. Radovni le v majhni meri vključeno v freisinško posest.

Freisinško dovško posest pa ni ogrožalo samo obmejno belopeško in blejsko gospostvo. Nevarnost ji je pretila tudi od fužinarstva, ki se je razraščalo znotraj in zunaj dovške županije in ki so mu pomenili gozdovi zaradi pridobivanja oglja nenadomestljiv vir za obstoj. Spočetka je bilo edini gospodar nad dovškimi gozdovi seveda freisinško gospostvo, ki je dovoljevalo podložnikom, da so jih mestoma izkoriščali. Toda kaj zgodaj je začel siliti v gozd še tretji faktor — fužinar, ki je postal nevaren, ko se je v začetku 16. stol. začel lastiti deželni knez razen rudnikov tudi visokih gozdov. Tedaj je moral priti do hudih sporov ne le med fužinarji in zemljiškim gospostvom, nego tudi med njimi in podložniki. Podložnikom ni namreč služil gozd samo kot vir za pridobivanje lesa in drv. V njem je bilo marveč tedaj zelo močno razvito lazništvo, kjer si je širil svoje polje tako gruntar, še bolj pa kajžar. Potek bojov je povsem sličen tistemu v Selški dolini.⁷⁹

⁷⁷ Prim. M. Miklavčič, o. d., str. 32.

⁷⁸ Gl. karto deželskega sodišča Bela peč (Hist. Atlas d. österr. Alpenländer, št. 31). V virih srečamo na tem mestu ime Gora (Kr. A. I; kat. mapa 1827).

⁷⁹ P. Blaznik, Kol. Selške doline, str. 79—84, 103—108.

Iz virov je razvidno, da so silili fužinarji brez ozira na zemljiško gospodstvo tako v Kot, kjer jih srečamo že sredi 16. stol., kot v Vrata, pa v dovški del Mežaklje in Belco, kjer so pridobivali oglje vsaj že v začetku 17. stol.⁸⁰ Gospodstvo je bilo seveda s srcem na strani podložnikov, ker je imelo od lazništva materielne koristi, medtem ko je n. pr. 1756 izrecno omenjeno, da je imela Sava v Kotu 24. ogljišč, kjer je bilo možno zaposliti po 12 hlapcev skozi 13 let, ni pa od tega loškemu gospodstvu prav nič plačevala.⁸¹ Ko je 1768 ukazalo okrožno glavarstvo za Gorenjsko gospodstvu, da mora odstraniti vse laze, ki bi bili v škodo fužinskim gozdovom, so »našli« v vsej dovški županiji le en laz, ki je ležal visoko v gorah; vsi ostali lazi so bili pa po mnenju loškega administratorja celo v korist posestnikom fužinskih gozdov.⁸² Zaradi takega odnosa je okrožno glavarstvo ostreje nastopilo. Spričo tega je 1774 ukazalo loško glavarstvo pod pretnjo hudih kazni dovškemu županu, da morajo podložniki v osmih dneh opustiti laze po gozdovih, obenem pa odpraviti tudi koze, ki delajo škodo pri mladih nasadih.⁸³ Toda vsi ukrepi so kaj malo zalegli, kot kažejo nadaljnje obtožbe okrožnega glavarstva.⁸⁴ Posledica je bila ta, da so bližnje gozdove rovtarji kot fužinarji dodobra izsekali; bolje so se držali oddaljenejši kompleksi, kjer je bila eksploatacija predraga.⁸⁵

Stalni spori s sosedi, pa velika odmaknjenost dovškega ozemlja od upravnega središča loškega gospodstva in z njo zvezani režijski stroški so dokaj zmanjšali rentabilnost dovške županije. Vendar freisinški škof ni sprejel ponudbe grofa Franca pl. Thurna, lastnika belopeškega gospodstva, ki je hotel z nakupom dovške županije zaokrožiti belopeško posest (1547/8).^{85a} Ko je iskal v dobi velike finančne krize, v kateri se je znašla freisinška škofija v 17. stol., loški glavar 1638 zaman posojilo pri bratih Posarelli na Javorniku, je tudi on predlagal škofu, naj bi se odločil za prodajo dovškega področja.⁸⁶ Toda navzlic vsemu se škof za prodajo ni mogel vneti, čeprav se je malo kasneje (1647) zanimal za to ozemlje kot kupec lastnik belopeškega gospodstva Marko Benaglio.⁸⁷ Le prehodno (1653) je dovško županijo oddal v zakup ondotnemu fužinarju Bernardiniju.⁸⁸ Tako je dovško področje ostalo v freisinški posesti kot del loškega gospodstva vse do sekularizacije 1803.

LA COMMUNAUTÉ DE LIEU (ŽUPANIJA) DOVJE

Résumé

Dans la première moitié du XIe siècle le diocèse de Freising acquit la région de Dovje, partie des vastes territoires presque inhabités de la Haute-Carniole. Le nouveau propriétaire en fit la communauté de Dovje qu'il rattacha

⁸⁰ Kr. A. II; A. Müllner, o. d., str. 440.

⁸¹ A. Müllner, o. d., str. 389.

⁸² Don., št. 649, str. 308.

⁸³ Don., št. 665, str. 312.

⁸⁴ Don., št. 678, str. 315; št. 679, str. 315—316; št. 683, str. 316; št. 684, str. 317; št. 685, str. 317; št. 693, str. 319.

^{85a} KM — HL 4, fasc. 49, št. 368.

⁸⁶ Don., št. 152, str. 102.

⁸⁷ Don., št. 241, str. 161.

⁸⁸ HM — Freising Hochstift No. 521.

à la seigneurie de Škofja Loka, pourtant assez éloignée. Ce territoire presque désert fut colonisé au XIIIe et au début du XIVe siècle selon un plan établi d'avance. Les deux villages de Dovje et de Mojstrana où se trouvaient la plupart des manses en devinrent le centre. A Mojstrana se développèrent cependant aussi des forges qui continuaient une tradition locale. En 1291 et 1318, on y installa des familles de «praeznich» qui, en qualité d'élément non-rural, payaient leurs redevances seulement en fer. Après la modernisation des forges au cours du XVIe siècle, il y eut surtout à Mojstrana toujours plus de possesseurs d'hôtises et de journaliers qui habitaient des locaux loués (Inleute), et qui cultivaient aussi quelques lopins de terre, pris généralement sur les anciens communaux. Comme cette colonie des journaliers s'était formée à côté des manses qui constituaient le noyau du village, leurs terres représentaient aussi un prolongement des terres appartenant aux manses. Les manses primitifs ne possédaient en moyenne que 6,7 ou 8,17 jugères de champs. Toute la population devait donc compter aussi avec les produits de la forêt où les paysans sujets étaient autorisés à se fournir en bois de chauffage et de construction. Ils avaient aussi la jouissance des pâturages où ils menaient leur menu bétail. Cette situation ne changea guère au cours des siècles: en 1827 encore, 7141 jugères des forêts et 2145 jugères des pâturages étaient des biens communs, et seulement une petite fraction de ces cultures était propriété privée.

Les noms de terroirs et les patronymes prouvent que les habitants étaient pour la plupart d'origine slovène, avec quelques éléments romans (forgerons) et allemands (paysans immigrés du Tyrol).

Par le taux de leurs redevances, les habitants de Dovje au moyen âge étaient presque les égaux des colonistes dits «Schillinger» qui étaient, parmi les sujets de la seigneurie de Loka dans les vallées de Poljane et de Selce, ceux qui avaient le moins d'obligations. Leur position exceptionnelle se reflétait encore mieux dans la question de la corvée dont ils étaient au début exempts, tout comme les sujets des communautés de Sorica et de Poljščica. Ces privilèges étaient dus au caractère de la région; il était en effet difficile d'attirer des colonistes sur ces terrains rocheux et dans ces forêts. Dès que les terres furent cultivées, ces privilèges s'éteignirent peu à peu; ainsi dès le XVIe siècle, les habitants de Dovje aussi étaient sujets à la corvée. Outre les obligations envers la seigneurie de Loka, les habitants étaient assujettis aux impôts provinciaux, plus élevés même, puis à la dîme qui appartenait en général à la famille Lamberg au château de Kamen et à la paroisse de Dovje, ainsi qu'aux redevances en nature dues au curé et au sacristain de Dovje. Dans la communauté de Dovje, le total des redevances se montait à 25—30 florins pour un manse, et à 2—10 florins pour une hôtise, au temps où un manse du Sorško polje valait 800 florins.

Du fait de leur éloignement de la seigneurie de Loka, les biens de Dovje furent la cause de nombreux litiges avec le voisins dont les plus actifs étaient les seigneurs de Bela Peč et de Bled. L'influence croissante des deux voisins se reflète dans le droit de juridiction criminelle (Landgericht) qui appartenait depuis 1257 à l'évêque de Freising, mais que se partageaient de fait les deux voisins. Tandis que l'évêque avait réussi à conserver les droits de chasse, il dut partager les droits de pêche avec son voisin de Bela Peč. Particulièrement violentes furent les querelles au sujet de la délimitation qui traînaient durant des siècles. L'accord final attribua à la communauté de Dovje le territoire au sud de la chaîne de Karavanke, entre le ruisseau Belca et le torrent Dobrénik près de Hrušica, ainsi que les vallées de Vrata et de Kot, et une partie des terrains de la Radovna supérieure. Il y eut aussi des démêlés fréquents avec les forgerons qui n'avaient nul respect pour les forêts. L'émulation entre les forgerons et les colonistes sur les défrichements eut pour résultat un déboisement intense des forêts proches du village de Dovje.